

**PODOBA SKEPTICIZMU V DIELE
AGRIPPU VON NETTESHEIM¹**

JÁN KALISKÝ, Katedra etickej a občianskej výchovy PF UMB, Banská Bystrica

KALISKÝ, J.: The Form of Scepticism in the Works of Agrippa von Nettesheim
FILOZOFIA 69, 2014, No 2, p. 178-187

The paper sheds light on the form of scepticism applied in the philosophy of Agrippa von Nettesheim. The question is, whether Agrippa's *De vanitate* could be seen as a skeptical writing and whether its author's place is among the Renaissance skeptics. The work had been monumentally successful (during the 16th century it was translated into Latin, Italian, French and English). It was also inspiring for Michel de Montaigne.

Keywords: Renaissance philosophy – Scepticism – Fideism – Human cognition – Religious belief – Agrippa von Nettesheim

Úvod. V renesančnej filozofii znovuobjavené hlavné ideové zdroje skepticizmu (*Opera Sexta Empirica*, Cicerónova *Akadémia* a *Život Pyrrhonov* od Diogena Laertia) boli neskôr použité raz ako obrana náboženstva vo fideizme, inokedy ako forma antiracionalizmu proti aristotelizmu či ako zbraň proti akejkoľvek filozofii. Cieľom tejto štúdie je predstaviť a analyzovať spôsob, akým Agrippa von Nettesheim (1486 – 1533)² tieto skeptické zdroje využil v diele *De vanitate*. Tiež chceme odhaliť zámer/ciele tak rozsiahlej kritiky vied, povahu použitých skeptických argumentov a konečne zodpovedať otázku, či Agrippa bol skeptikom. Agrippa je spolu s Michelom de Montaignom a Francoisom Sanchezom (1552 – 1632) často radený medzi najznámejších a najviac čítaných renesančných skeptikov, hoci v odborných kruhoch sa rôznia názory na to, či *De vanitate* je dielo skeptické, a rôznia sa aj názory na význam Agrippovho diela. Napríklad *Dictionary of Scientific Biography* uvádza, že novšie historické skúmanie pripisuje Agrippovi von Nettesheim kľúčové postavenie v dejinách myslenia konca stredoveku: „Doplňa charakteristiku hlavnej línie intelektuálneho vývoja od Mikuláša Kuzánskeho k Sebastiánovi Franckovi“ (*Dictionary of Scientific Biography*, 79-81). Podobne sa vyjadruje aj nemecký historik R. Stadelman v práci *Geist des ausgehenden Mittelalters* (Stadelman 1987).

Charakter diela *O neistote a prázdnote vied, umení a remesiel*. Agrippa von Nettesheim bol sčítaný, ale nie originálny autor. Každopádne vedel analyzovať a interpretovať

¹ Štúdiá voľne nadväzuje na článok *Miesto antického skepticizmu vo filozofii 16. storočia* (Kaliský 2011).

² Meno Agrippa sa už v dejinách skepticizmu vyskytlo. Bolo to začiatkom 2. storočia n. l., keď Agrippa, predstaviteľ dialektického skepticizmu mladšej skeptickej školy, ďalej rozvíjal Ainesidemove trópy a zhrnul ich do piatich.

nesmierne myšlienkové bohatstvo. Jeho dve väčšie diela (*De occulta philosophia* a *De incertitudine et vanitate scientiarum et artium*) stoja v protiklade,³ keďže v prvom sa Agrippa predstavil ako vyznávač a znalec mágie, alchýmie a kabaly, nasledovník Reuchlina, Johanna Trithemia, Ficina a Pica della Mirandola. Spolu s Dr. Faustom a Paracelsom bol jedným z troch vychýrených mágov počiatku 16. storočia a dostal sa aj do súdobej literatúry.

Druhé dielo napísal Agrippa o pätnásť rokov neskôr. V ňom zavrhol kabalu slovami, že je to cesta do záhuby (Agrippa 1993, 98). V dôsledku drsnej kritiky cirkvi a spoločnosti si, pochopiteľne, poštvál proti sebe mníchov,⁴ scholastikov,⁵ inkvizítorov,⁶ cirkevných hodnostárov,⁷ právnikov,⁸ lekárov,⁹ vojvodcov¹⁰ a vládcov.¹¹ Práca *De vanitate* okamžite vyvolala veľký záujem a mala enormný vydavateľský úspech, v prvých piatich rokoch mala dvanásť vydaní (a v priebehu 16. storočia ďalšie v latinčine, taliančine, francúzštine a angličtine).

Celý názov knihy jej prvého vydania v roku 1530 v Kolíne znel *De incertitudine et vanitate scientiarum et artium atque excellentia verbi Dei declamatio*, ale niektoré neskoršie vydania v tom období ju uvádzali skrátené ako *De incertitudine et vanitate omnium scientiarum et artium*. Pre našu analýzu sme použili preklad G. Güpnera *Über die Fragwürdigkeit, ja Nichtigkeit der Wissenschaften, Künste und Gewerbe*.¹² Güpner spochybnil správnosť prekladania názvu v tvare „Über die Unsicherheit und Eitelkeit...“ Uvádza tiež, že druhé slovo názvu „vanitas“ je podľa kazateľa Šalamúna (Agrippa ho v texte spomína osemkrát) úplná „bezcnosť, absolútna ničotnosť všetkého ľudského vedenia a konania“. Podľa pravidiel vtedajšej rétoriky je druhé slovo stupňovaním prvého, určuje tendenciu celého diela (Güpner 1993, 270-271). Agrippa túto knihu cituje ako *De vanitate*, a preto ju môžeme chápať ako knihu o márnosti.

Agrippa rozdelil obsah knihy do stodvoch kapitol, postupne sa vyjadruje k vedám literárnym, matematickým, astrologickým a magickým, filozofickým, ekonomickým, teologickým, lekárskeým, politickým a právnickým. Vedy sú miestami prekvapivo premiešané s umeniami (napríklad hudba, tanec, herectvo, maliarstvo) a remeslami (napríklad sta-

³ Otázka, či *De vanitate* je pokračovaním, alebo odvolaním *De occulta philosophia*, je príčinou rozdielnych názorov Agrippových interpretátorov.

⁴ Agrippa vyčíta mníchom, že z kláštorov robia nevestince, napáda ich vo viacerých kapitolách. Podobnú charakteristiku doby pozri tiež v práci (Garin 2003, 67).

⁵ Agrippa kritizuje scholastikov pre nezrozumiteľnosť ich temnej a popletenej reči, ktorou sa chcú dokonca vystatovať.

⁶ Inkvizítori sú podľa Agrippu „horší ako ich obeť“.

⁷ „Sám pápež v Ríme je najhorší zo všetkých a úplne odporný...“ (Agrippa 1993, 131).

⁸ Podľa Agrippu je pápežské právo „maskovanie chamtivosti so zdaním zbožnosti“ a advokáti, notári a prokurátori sú klamári.

⁹ Medicína je „umenie, ako zabíjať ľudí“ (Agrippa 1993, 200).

¹⁰ Vojaci sú len „platení zloději [a zabijaci], ktorí privádzajú celú spoločnosť do nešťastia“ (Agrippa 1993, 182).

¹¹ Agrippa nazval kráľovský dvor „javiskom najhorších subjektov, školou najpodlejších zvykov, azylom pre najhorších zločincov“ (Agrippa 1993, 161).

¹² Slovenský ani český preklad *De vanitate* zatiaľ neexistuje.

vebníctvo, metalurgia, poľnohospodárstvo) a z logiky obsahu sa tiež vymyká hodnotenie spoločenských inštitúcií v samostatných kapitolách (napríklad vyššia a nižšia šľachta, dvorné dámy, cirkevné inštitúcie). Svoj exkurz Agrippa končí „slovom Božím“. Dielo má miestami kuriózný nádych, keďže Agrippa medzi umenia a remeslá radí aj „remeslo prostitútok“, „kupliarstvo so ženami“ a „žobráctvo“.¹³ Agrippovým objektom záujmu teda nie sú len vedy a umenia (celé vtedajšie poznanie), ale aj spoločenské stavy, remeslá (akákoľvek ľudská činnosť) jeho obdobia. Celkovo sa vyjadruje približne o tridsiatich vedách (mnohé ešte delí na viaceré špecifické podoblasti), šiestich umeniach, siedmich činnostiach (napríklad o obchode a vyberaní daní) a o vtedajších spoločenských triedach a vrstvách (napríklad o šľachte a žobrákoch). Najviac priestoru venuje Agrippa medicínskym vedám, náboženstvu, prírodnej filozofii (tu Agrippa vychádza najmä z antickej gréckej filozofie), právnickým vedám, odvetviam vešteckej astrológie a odvetviam mágie. Aj podľa priestoru, aký venoval tej-ktorej problematike, vidíme, čomu sa Agrippa v osobnom živote venoval. Bol právnikom, diplomatom, lekárom, mágom, ale najmä učencom, humanistom, ktorý obsiahol miešanie myšlienkového bohatstva rôznych kultúr a historických epoch.

Vo svojom diele Agrippa väčšinu vied a ľudských činností devalvuje a odsudzuje, nie však ekonómiu, poľnohospodárstvo, pastierstvo¹⁴ a dietetiku (náuku o správnom vedení života). Ďalšie činnosti sú hodnotné, ak sú dodržané určité podmienky, napríklad veštecká astrológia,¹⁵ theurgia,¹⁶ alchýmia,¹⁷ prorocká teológia (ňou Agrippa myslí opisovanie Boha prorokmi).

Analýza Agrippovej skepsy. Pri posudzovaní Agrippovho skepticizmu sa vo vedec-kých kruhoch vytvorili dva tábory. Ako skeptika vidia Agrippu napríklad R. Stadelmann (Stadelman 1987), R. Popkin, Ch. G. Nauert (Popkin, Nauert 1957) alebo F. Mauthner

¹³ Pre silnú satiru začleňuje E. Korkowsky *De vanitate* do tzv. „vysmešnej literatúry“, ktorá bola v renesancii významným prúdom (Apuleius, Rabelais, Favorinus, Erasmus) (Korkowsky 1976, 594-607). Podľa neho je len satirou proti konzervatívnym mníchom na univerzitách ovládaných cirkvou, ktorí brzdili Agrippovu honbu za vzdelaním. V *De vanitate* chcel Agrippa ukázať mníchom, že jeho poznanie je oveľa komplexnejšie, posvätejšie a chvályhodnejšie, než ho vnímali oni. Ale táto taktika zahanbujúca mníchov bola nešťastným riešením, lebo invectívy protivníka nezmiernia. Preto bol Agrippa od roku 1509 prenasledovaný ako kacír (postupne v Dóle, Metz, Kolíne, Freiburgu, Lyone, Nizozemsku a v Louvain).

¹⁴ Podľa Agrippu všetci veľkí muži boli pastieri (Agrippa 1993, 174).

¹⁵ Agrippa v *De vanitate* uvádza, že tvorcovia pravidiel predpovedania z konštelácie hviezd ich vytvorili také rôznorodé, častokrát protichodné, že vykladač budúcnosti ťažko môže podľa nich povedať niečo spoľahlivé, ak by v sebe nemal tajnú inšpiráciu od nejakého démona, ktorá je na predpovedanie potrebná (Agrippa 1993, 73).

¹⁶ Podľa Agrippu theurgovia hľadajú spojenie s nebeskými a božskými silami nielen prostredníctvom prírodných síl, ale aj prostredníctvom rituálov a ceremónií. Veľká časť týchto ceremónií spočíva v dodržiavaní čistoty všetkého druhu, lebo nečistota infikuje človeka a zabraňuje mu prístup k čistému božiemu duchu (Agrippa 1993, 90-91).

¹⁷ Podľa Agrippu toto umenie sleduje a napodobňuje prírodu. Alchymisti sa snažia vyrobiť „substanciu vecí a kameň mudrcov“, získať „quinta essentia“. Napriek tomu, že sú to „výplody chorej mysle“, Agrippa toto umenie neodmieta úplne (Agrippa 1993, 223-225).

(Mauthner 1913). M. Horkheimer ho označuje za „najsilnejšieho skeptika“ (Horkheimer 1988). Opačný názor zastávajú napríklad E. Metzke (Metzke 1935), E. Korkowski (Korkowski 1976), alebo S. Wollgast (Wollgast 1993).

De vanitate obsahuje štyri elementy: Prvý element rozpracúva popretie sily ľudského rozumu v dosahovaní pravdy, druhý element je útokom na okultné vedy, tretím elementom je Agrippovo odsúdenie nešvárov súdobej spoločnosti – ako svetskej, tak aj duchovnej – a štvrtý, posledný element je odvolaním sa na Bibliu a Boha ako na jediný skutočný zdroj pravdy. Explicitne svoj zámer Agrippa vyjadruje hneď v úvode *De vanitate* – je ním kritika „gigantickej prevahy vied a umení“ – a následne sa ponúka „ako vodca tých, ktorí chcú labyrint pozemských vied opustiť a chcú sa ponáhľať k trónu pravdy“ (Agrippa 1993, 8-9). Agrippova metóda spochybňovania vied je jednoduchá, spočíva v troch krokoch. Do problematiky uvedie čitateľa prostredníctvom dlhého exkurzu do dejín a praktík danej vedy alebo umenia, potom poukáže na mnohosť, nejednoznačnosť a rôznorodosť odpovedí na skúmanú problematiku. Záver spočíva v potvrdení, že buď protirečivosť odpovedí, alebo nepotrebnosť získaného poznania v ľudskom živote je dôkazom omylnosti a márnosti hodnotenej vedy.

Agrippa von Nettesheim

festuje senzualistická skepsa. Na myslí máme antický tróp o relativite zmyslového poznania (*trópos apo tú prós ti*), ktorý v sebe obsahuje prvých deväť Ainesidemových trópov. Agrippa však nepopiera, že by sme svojimi zmyslami nepoznávali domy, líuku, strom, iných ľudí – ich existenciu nepopiera. Jeho skepsa ale spochybňuje, či svojimi zmyslami poznávame objektívnu povahu vecí. Inými slovami, kladie si otázku, či stavy vedomia a následne naše názory tvoria skutočne a nepopierateľne to, na čom sa zakladá povaha týchto vecí. Senzualistická skepsa takto uznáva plnú nezávislosť bytia od vedomia: Je

Agrippa síce nerozvíjal filozofickú analýzu (ani reflexiu) antických skepticých princípov, ale použitie antickej skepsy je zrejme. V celom *De vanitate* explicitne zaútočil na silu ľudského poznávania štyrikrát: 1. skúsenosť môže klamať (Agrippa 1993, 203); 2. nič nie je pevné a pretrvávajúce (Agrippa 1993, 255); 3. intelekt neumožňuje chápať všetko zreteľne, predsa však nie je úplne zavrhnuteľný (Agrippa 1993, 244); 4. ľudia môžu poznávať len parciálne, navždy ostanú žiakmi (Agrippa 1993, 245).

Kontext na význame týchto vyjadrení nič nemení. Celá zvyšná kritika nie je kritikou objektívnych prekážok v procese poznávania, ale kritikou ľudského konania, keď človek vedome volí zlo a klamstvo.

Na prvých dvoch výrokoch sa mani-

ľahostajné, ako sa existujúce jednotliviny javia nášmu vedomiu, keďže od vedomia jednotlivín nevedie cesta k poznaniu ich skutočného bytia. Veci totiž nikdy nepoznávame bezprostredne, ale vždy len tak, ako sa javia našim zmyslom. A zmyslové vnemy sú zásadne rozdielne, prípadne protikladné, čo Agrippa prezentuje na mnohých príkladoch.

Desiaty Ainesidemov tróp, ktorý hovorí, že nie je možné objektívne poznanie povahy vecí, lebo ľudské názory o veciach sa zásadne líšia, nachádzame použitý v celom diele *De vanitate*. Využitie tohto trópu (ktorý antická skepsa vyjadrila tiež v prvom základnom princípe *o rozpore v nahliadnutí (trópos apo tés diafonias)*), u Agrippu dominuje, keďže akcentovanie rozptylu názorov ľudí, národov, kultúr o rovnakých veciach sa stáva Agrippovým najčastejším argumentom. Hlavne ním chce podporiť svoje stanovisko, že ľudský duch (myslí sa zmyslové vnímanie a rozumové myslenie) nie je schopný dosiahnuť objektívne pravdy o povahe vecí.

V uvedenom treťom výroku spoznávame racionalistickú skepsu. Tá je namierená proti scholastickej teológii, najmä proti jej snahe tvoriť nové pojmy, ktoré viac zahmlievajú, ako osvetľujú a netýkajú sa ničoho reálneho. Napríklad pomocou rodových pojmov nepoznávame reálne predmety, lebo pojmy sú len myšlienkovým, teda ideálnym súhrnom mnohých jednotlivín, z ktorých sa reflektuje a akcentuje to, čo tieto jednotliviny majú spoločné, a úplne sa zabúda na to, čo ich odlišuje. Podľa Agrippu však pojmové uchopenie nie je dôležité na sprostredkovanie pravdy, lebo pravda je v srdci, nie na jazyku. „Len klamstvo potrebuje rétoriku“ (Agrippa 1993, 17).¹⁸

Štvrtý Agrippov výrok otvára problematiku subjektu poznávania. Aj v antike sa objavila otázka o súdiacom subjekte, ktorý má rozhodnúť o pravde. Bolo to v kontexte kritéria pravdy a bolo treba rozhodnúť, čo ním bude a ktorým ďalším kritériom (kritériami) ho legitimizujeme. Okrem určenia subjektu bolo treba vyriešiť aj otázku, akou činnosťou poznávajúci subjekt o pravde a jej kritériách rozhodne, a odhaliť aj normu, ktorá rozhoduje o tom, že v danú chvíľu súdiami subjekt poznáva pravdu. Môže byť tým poznávajúcim subjektom človek? A ktorý jedinec poznáva pravdu? Je to teológ alebo vykladač Písma? Nie, veď aj tí sú len ľudia, a preto sú omylní, následne hlásajú protirečivé názory. Je to filozof? To už vôbec nie. Podľa Agrippu sú prijateľní len tí filozofi, ktorí sa negatívne vyjadrili o vedeckom poznaní.¹⁹

Prechádzajúc cez najrôznorodnejšie vedy, dostáva sa Agrippa k trom veľkým oblastiam: k prírodnej filozofii, cirkevným inštitúciám a scholastickej teológii. Vrcholom celej knihy je kapitola s názvom *Písmo sväté*, a tak je zrejme, že podstatou celého dovtedajšieho dekonštrukčného snaženia je myšlienkový obrat, pre filozofov možno prekvapujúci,

¹⁸ Preto Agrippa aj odsúdil teológiu na Sorbonne a ohlásil obdobie tzv. sofistiky. Súdobých teológov nazval teosofistami, pod čím rozumel obchodníkov s Božím slovom (Agrippa 1993, 240).

¹⁹ Podľa Agrippu je filozofia zrodená z táranín a jej predchodcovia sú básnici. Filozofických škôl je veľa, navzájom si odporujú a nedá sa povedať, ktorá škola je najdôležitejšia. „Preto mi nie je jasné, či filozofov mám radieť k nerozumným zvieratám, alebo k ľuďom. No u zvierat sa občas zdá, že majú inteligenciu, ale ako ju môžu mať ľudia, keď ich rozum neponúka nič trvácne a stále pobehuje sem a tam medzi nespoľahlivými názormi, keď ich intelekt je vo všetkom neistý a neponúka nič spoľahlivé?“ (Agrippa 1993, 99).

pre skeptika nepredstaviteľný, ale pre Agrippu charakteristický, a to obrat k jednoznačnému odkazu na posolstvo Krista. To je zámerom diela *De vanitate*: Veda kontra slovo Božie, to je motívom a cieľom Agrippovej kritiky, jeho skepticizmu, ktorý použil inštrumentálne.

Verbum Dei ako rozlišovací princíp. Jadrom Agrippových myšlienok je teda motív stvoreného. Spočíva v poznaní, že človek je reálne viazaný na tie svoje (nevyhnutné) vlastnosti, s ktorými nie je schopný disponovať, ktoré ho však tým viac nezrušiteľne určujú, ohraničujú, znepokojujú a ohrozujú. Charakterizuje ich sila časovosti, zabúdanie a smrť. Byť stvorený znamená konečnosť, podmienenosť, pomínutelnosť. Potreba Boha tak, ako ju nachádzame u Agrippu, znamená rozhodujúci argument proti absolutizácii ľudských kritérií. Agrippa chce človeka odkázať do jeho hraníc, poukázať na to, že ľudské možnosti sú konečné a kritériá poznania princípov bytia človek vlastniť nemôže.

Keď Agrippa útočí proti scholastikom, nerobí to ako predchodca osvietencov, ale z nového náboženského popudu, ktorý žiada plný život namiesto odumretých pojmov. Určujúci Agrippov princíp je „*verbum Dei*“. Aj tu sa treba upriamiť na názov knihy, ktorý nekončí spojením „*de incertitudine et vanitate scientiarum et artium*“, ale pokračuje výrazom „*et de excellentia verbi Dei*“ (prednosť a vznešenosť slova Božieho). Pravdepodobne už prví protivníci Agrippu zamlčali kompletný názov. Práve „*verbum Dei*“ je absolútnym rozlišovacím princípom medzi božským a pozemským, pravdou a nepravdou. Podľa Agrippu treba zrušiť všetkých prostredníkov, aj predstaviteľov teológie, ako aj celú cirkev! Ale nie je správne myslieť si, že Agrippa namiesto istoty presvedčenia necháva nastúpiť nejasnú ľudovú poverčivosť, aby sa viera ponížila na ľahkovernosť. Agrippa často ostro rozlišuje medzi onou ľudskou ľahkovernosťou, dôverčivosťou k ľudským ustanovizniam a inštitúciám náboženstva a „priamou vierou“, ktorú umožňuje priamo len Boh a jeho Slovo. Ona je tým hľadaným kritériom aj správnu činnosťou, ktorá rozhodne o pravde. Toto stanovisko sa naplno vyjavuje v záverečnej časti *De vanitate*.

V záverečnej časti *De vanitate* Agrippa analyzuje dve formy teológie: *prorockú* a *vysvetľujúcu*. Stručne ich vysvetlíme, pretože až tu Agrippa predkladá rozlišovacie kritérium a normu, ktoré určujú pravdivosť poznania. „Vysvetľujúca“ teológia je možná na základe intelektu, ktorý je schopný chápať, síce nie absolútne, ale aspoň čiastočne, a vďaka nemu a „vnútornému svetlu“ sa dozvieme viac ako prostredníctvom definícií a zovšeobecnení filozofov. Odmietnutím cirkevnej autority Agrippa ukázal, že preňho je autoritou jedine *Biblia*; v tom sa podobá Lutherovi. Pravda leží ukrytá v *Písme*, ono je hľadanou normou pravého poznania, cesty jej odkrytia sú ale rôzne. Agrippa uvádza šesť najvýznamnejších výkladov *Písma* (literárny, morálny, tropologický, analogický, typologický, fyzický), avšak ani tie nie sú pre poznanie potrebné. Rôznorodosť výkladov *Písma*, ale aj omylnosť samotných ľudí ako interpretátorov (s ich častými protirečeniami) znemožňujú cestu k pravde. „Ľudia vždy budú len žiakmi, lebo my poznávame a predpokladáme len parciálne“ (Agrippa 1993, 244). Z tohto pohľadu pravda nie je prístupná ani múdrym, ani svätým.

Prorockú teológiu však Agrippa hodnotí vyššie; tá spočíva vo výpovediach tých teológov, „ktorí hovoria s Bohom“. Agrippa jasne rozlišuje medzi „teosofistami“ a „skutočnými teológmi“ (apoštolmi, evanjelistami), ktorí sú poslami Boha. Prorocká teológia, ktorá jediná môže niečo poznať, je „zrením“ Boha prostredníctvom vytrženia, extázy, sna alebo „vnímania hlasu“. Tu Agrippa opäť odkazuje na *Bibliu* a normu pravého poznania (v kapitole o „Božom slove“, ktorou *De vanitate* vrcholí) chápe ako „kľúč k vedeniu a rozlišovaniu“. Týmto kľúčom je „slovo Božie“. Ním treba merať všetky vedy a to, čo mu protirečí, je bezvýznamné (Agrippa 1993, 251).

Boh podľa Agrippu nie je postihnuteľný zmyslami, rozumom, logikou, špekuláciou, ale len vierou v Ježiša Krista, ktorý je vložený do našej duše skrz Ducha Svätého. Kanonické spisy nemožno okresať ani rozvinúť. Cesta k Bohu nie je zložitá, zachádzka cez poznanie a inštitúcie nie je potrebná. K Bohu sa vzťahujeme priamo, cez vieru a božiu iskru v nás. Tu sa Agrippa približuje k Augustínovi. Pravda leží v Božom slove – ono je cieľom nášho života. Na poznanie Boha „netreba veľa práce, len vieru a modlitbu, nie dlhé štúdium, ale pokoru ducha a čistotu srdca, nie veľké a vzácne poklady kníh, ale očistený rozum ako kľúč k pravde, lebo veľa kníh zaťažuje učiaceho sa a ten prepadá omylom, ak nasleduje mnohých autorov“ (Agrippa 1993, 263). Všetky ostatné vedy podliehajú času a zabudnutiu, zanikajú a nové vznikajú.²⁰

Agrippa interpretuje ľudskú schopnosť poznania v kontexte biblického príbehu. Prvotný hriech našich prarodičov bol predsa len ochutnaním ovocia zo stromu poznania. Posledná kapitola (*O Božom slove*) je teda uzatvorením myšlienkového rámca, ktorý Agrippa otvoril v prvej kapitole, kde všeobecne charakterizoval vedu. V prvej kapitole uviedol, že Adam by nikdy nebol vyhnaný z blaženosti raja, keby ho had nepoučil o dobre a zle. Aj podľa apoštola Pavla treba z obce vyhnáť tých, „ktorí chcú poznať viac, ako je nutné“ (Agrippa 1993, 20). „Pohania“ priam zbožňovali vedcov a objaviteľov, ale podľa Agrippu pre kresťanské náboženstvo a kresťanskú vieru nie je „nič... tak škodlivé ako veda“. Veda bráni prijatiu kresťanskej náuky. Preto Kristus svoje poslanstvo odhalil jednoduchým a chudobným ľudom, ktorí však mali čisté a mierumilovné srdce – apoštolom, ľuďom bez vzdelania. Preto sa Agrippa rozhodol radikálnym spôsobom: „Najšťastnejší spôsob života je nič nevedieť“ (Agrippa 1993, 9). Agrippa nechce poznať, aby ochránil územie svojej viery. A aby podporil záver, ku ktorému dospel, uvádza celú plejádu autorít, ako aj ľudovú mienku: „Ľudová tradícia hovorí: Všetci múdri žijú v klame.“ Aristoteles uvádza, „že v každej veľkej vede je obsiahnuté aj bláznovstvo“. Aj u Augustína nachádza ideu, že „veľa ľudí rozum potratilo z neuhasínajúceho smädu po poznaní“ (Agrippa 1993, 257). „Keď Sokrates preskúmal všetky oblasti vedy, otvorene priznal, že nič nevie.“ Spomenie ešte Philopona a Theophrasta, ktorý v *Metafyzike* píše: „Do istého bodu môžeme sledovať kauzalitu, vychádzajúc z pozorovania zmyslov; ale ak chceme pokročiť k hlavným princípom, tak už nezistíme nič, lebo tu buď nevidno žiadnu kauzalitu, alebo

²⁰ A z *Kazatela* uvádza: „... čo sa už stalo, to sa opäť stane. Nič nie je nové pod slnkom. (...) Rovnako zomierajú múdri i pochabí!“ Pre Agrippu je to ďalší dôkaz toho, že vedy a umenia podliehajú zániku, zomierajú spolu s človekom (Kaz 1,9; Kaz 2,16).

jej nerozumieme dostatočne“ (Agrippa 1993, 20). Pravda preto nemôže pochádzať od ľudí, môže byť len zjavená. „Vonkajší dôkaz“, o ktorý sa opiera veda, je nespoľahlivý. No hoci je Agrippov biblicizmus neudržateľný, lebo, ako vie aj sám autor *De vanitate*, Písmo nie je jednoznačný text a interpretovať ho možno mnohými spôsobmi, Agrippa ho neopúšťa, je jeho cestou ku šťastiu.

Keď Agrippa kladie otázku o hodnote vied a umení, skúma ich význam v živote človeka. Odpoveď na ňu je vyjadrená v druhom termíne názvu Agrippovej knihy – „vanitas“ (ničotnosť, márnosť). Ničotnosť, ktorú Agrippa vidí vládnuť v každej vede a v každom umení, nemá svoje korene v nejasných kritériách pravdy, ale vo vôli človeka. Niežeby cesta k pravde ako taká bola nepriechodná, ale ľudia sa nedržali ukázanej cesty, poriadok a hranice uložené Bohom ignorovali a svoj subjektívny názor postavili na miesto pravdy. Práve ukázanie cesty k pravde znemožňuje principiálnu skepsu. Môžeme tiež povedať, že antickí skeptici dospeli k rezignácii, Kuzánsky v pojme „docta ignorantia“ k vyššej úrovni poznania, Agrippa k poznaniu, že váha života nespočíva v teórii, ale v praxi (ako neskôr s využitím skeptických argumentov tvrdil aj M. de Montaigne).

Záver. Vychádzajúc z predošlého dôvodu chceme tvrdiť, že Agrippa nebol skeptikom, len (inštrumentálne) použil skeptické argumenty, aby podporil pravdu Božieho slova. *De vanitate* je síce popretím ľudského poznávania, ale nie principiálne. Agrippa si uvedomuje, že zmysly klamú a omylný je aj ľudský intelekt, no nevenuje sa filozofickej analýze skeptických problémov. Je však možné, že Agrippa poznal Kuzánskeho dielo a nadväzoval na túto cestu nevedenia ako na najistejšie riešenie. Lebo nevedenie je útek od ťažoby nevyhnutného poznávania, reakciou duše na mor, ktorý ho okradol o nevinnosť, je odplatou za poznanie, ktoré ľudí nerobí šťastnými. Zatiaľ čo Kuzánsky vyjadril nemožnosť ľudského poznania, Agrippa poznať nechce. V závere *De vanitate* Agrippa akcentuje pravdivosť *Písma* a takýto biblický fundamentalizmus dogmatizuje poznanie, preto Agrippu od skepticizmu definitívne odvádza.

Pyrrhonizmus v tradičnom zmysle, teda skeptický postoj, ktorý sa neodvažuje zastávať nijaké konečné tvrdenie, je Agrippovi vzdialený. Agrippa nežiada principiálnu skepsu, ale dôkladné preorientovanie hodnôt človeka a celej spoločnosti. Tie sa musia odvrátiť od vecí a metód a viesť späť k človeku a k Bohu. *De vanitate* je preto vyjadrením neudržateľnosti každej ľudskej vedy zoči-voči pevnosti Božieho zjavenia. Chápeme ho ako dielo antiintelektuálne a fideistické a Agrippu vidíme ako moderného kazateľa, ktorý veľakrát použil slovo „márnosť“, aby poukázal na neschopnosť ľudského rozumu dať uspokojivé odpovede na páľčivé otázky života. A tak ako Kazateľ (syn Dávidov, kráľ v Jeruzaleme), balansujúc na hrane fatalizmu, dospel aj Agrippa (z pohľadu viery) k správnej závere, že odpoveď treba hľadať mimo seba, teda v Bohu. Preto sa *De vanitate* prelína s fideistickou teológiou, v ktorej je spochybnená (alebo aj vylúčená) schopnosť ľudského rozumu tvrdením, že poznanie môže zabezpečiť jedine viera. Fideizmus je svojou podstatou dogmatická pozícia, ktorá v renesančnom období často využívala aj skeptické argumenty, avšak negovanie racionálneho poznania bolo motivované obranou náboženskej viery a rozšírené o výlučný dôraz na zážitok a skúsenosť. Fideistický je v princípe každý postoj, ktorý sa

opiera o zážitkovú rovinu a jej nekomunikovateľnosť, o nedostupnosť osobnej náboženskej skúsenosti, vyžadujúc pre ňu rešpekt a nedotknuteľnosť zo strany tých, ktorí túto skúsenosť chcú analyzovať. U Agrippu sa to prejavilo v uprednostnení „prorockej teológie“ a v akcentovaní „vnútorného svetla“ ako kritéria pravdivého poznania. V podstate ide o humanistické kritérium poznania, teda kritérium orientujúce sa podľa samotného človeka, keď Agrippa uznáva len čisto vnútorné, individuálne evidentné „osvietenie“, ktorým sa každý kresťan dostane na cestu pravdy. Stručne vyjadrené: Kritériom pravdivého poznania je „osvietenie“ (vnútorný zážitok Boha), potvrdzujúcou normou je *Písmo* a správnu činnosťou poznávacieho subjektu je náboženská viera.

Agrippa mal blízko k názorom Martina Luthera, ale aj Erazma Rotterdamského. *De vanitate* písal práve v období, keď vrcholil spor medzi Lutherom a Erazmom. Domnievame sa, že Agrippu ovplyvnili obidvaja. Agrippa si vážil Erazma a v jeho *Chvále bláznovstva* (vyšla v roku 1511 v Anglicku) sa nachádza podobný druh kritiky a satiry ako u Agrippu.²¹ A s Lutherom sa Agrippa stotožnil v požiadavke, že človek má, nezaťažovaný svetským poznaním, bez cirkevného sprostredkovateľa, opierajúc sa len o *Písmo* vo viere hľadať Boha. Štýl Agrippovho života pripomína tiež legendu o Faustovi, ktorý nepokojne vandruje krajinami, hľadá pevné miesto poznania a reflexie. Hoci sa Agrippa veľa naučil, vo vnútri zostal nepokojný, uvidel neistotu tohto poznania a tento rozklad poznania zobrazil v *De vanitate*. Agrippa je Hüttenovým²² pesimistickým protikladom, je príkladom rozpoltenosti a rozorvanosti. Najtragickejšie je to v okamihu, keď Agrippa priznáva neistotu samej mágie a taktiež v rozpore medzi faustovskou túžbou objasniť celé univerzum v poznaní a starosťou o spásu, ktorá ho prinavracia k Evanjeliu. Táto rozdvojenosť zachádzajúca do extrémov je pochopiteľná v období prechodu, akým bolo aj obdobie renesancie. Výstižne to vyjadruje G. Rudolph: „Agrippovo dielo je bezprostredným výrazom tejto krízy medzi už-nie a ešte-nie. Je neisté v tom, čo má hľadať, je rozhodnuté v tom, od čoho sa oddeľuje“ (Rudolph 1966, 253).

Tridsaťšesť rokov po Agrippovej smrti (v roku 1569) francúzsky protireformátor Gentian Hervet postupne vydal všetky práce Sexta Empirika. *Základy pyrrhonskej skepsy* uviedol slovami, že je to „najdôležitejšia kniha, ktorá ukazuje, že nijaké ľudské poznanie nemôže odolať protikladným tvrdeniam. Jediná istota, ktorú môžeme mať, je Božie zjavenie. V Sextovi sa dá nájsť veľa argumentov proti pohanom a kacírom, ktorí sa pokúšajú hodnotiť veci rozumom a ktorí nerozumejú, lebo neveria. Skepticizmus, ktorý vyvracia všetky ľudské teórie, bude liečiť ľudí z dogmatizmu, dávajúc im pokoru, a pripraví ich na akceptovanie Kristovej náuky“ (Popkin 1979, 34-35). Aj týmito vetami možno zhrnúť motívy a ciele Agrippovho „skepticizmu“.

²¹ „Zapáčilo sa Bohu zachrániť svet skrz bláznovstvo, keď skrz múdrosť nemohol byť zachránený“ (Rotterdamský 1966, 9).

²² V liste z 25. 10. 1518 U. v. Hütten píše Willibaldovi Pirckheimerovi: „Ó, storočie! Ó, vedy! Je chuťou žiť, keď sa nedá ani vydýchnuť, Williband. Štúdiá prekvitajú, duch sa prebúda. Ha, barbarstvo, vezmi si povraz a očakávaj svoje vyhnanstvo!“ (cit. podľa T. Verweyena).

Literatúra

- AGRIPPA, H. C. (1913): *Die Eitelkeit und Unsicherheit der Wissenschaften und die Verteidigungsschrift*. München: Hg. von F. Mauthner.
- AGRIPPA, von Nettesheim (1993): *Über die Fragwürdigkeit, ja Nichtigkeit der Wissenschaften, Künste und Gewerbe*. Berlin: Akademie Verlag.
- Dictionary of Scientific Biography*. American Council of Learned Societies. New York: Charles Scribner's Sons, 1970; vol. I.
- GARIN, E. (ed.) (2003): *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad.
- GÜPNER, G. (1993): Hinweise zur Übersetzung. In: Agrippa, von Nettesheim (1993): *Über die Fragwürdigkeit, ja Nichtigkeit der Wissenschaften, Künste und Gewerbe*. Berlin: Akademie Verlag.
- HORKHEIMER, M. (1988): Montaigne und die Funktion der Skepsis. In: *Gesammelte Schriften Bd. 4: Schriften 1936 – 1941*. Frankfurt am Main: Fischer Verlag.
- KALISKÝ, J. (2011): Miesto antického skepticizmu vo filozofii 16. storočia. *Filozofia*, 66 (2), 174-185.
- KORKOWSKI, E. (1976): Agrippa as Ironist. *Neophilologus, An international journal of modern and mediaeval language and literature*. 17th. Volume 60. Issue 4S, 594-607.
- METZKE, E. (1935): Die „Skepsis“ des Agrippa von Nettesheim. In: Kluckhohn, P. – Rothacker, E. (Hrsg.): *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, 13. Jahrg. Halle: Max Niemeyer Verlag.
- NAUERT, CH. G., JR. (1957): Magic and Scepticism in Agrippa's Thought. *Journal of the History of Ideas*, 18, 161-182.
- POPKIN, R. H. (1979): *The history of scepticism from Erasmus to Spinoza*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- ROTTERDAMSKÝ, Erazmus (1966): *Chvála bláznivosti*. Praha: Odeon.
- RUDOLPH, G. (1966): De incertitudine et vanitate scientiarum, Tradition und Wandlung der wissenschaftlichen Skepsis von Agrippa von Nettesheim bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts. *Gesnerus*, Vol. 23. Aarau: Sauerländer, 247-265.
- STADELMANN, R. (1987): *Vom Geist des ausgehenden Mittelalters*. Stuttgart: Frommann-Holzboog.
- VERWEYEN, T. *Theorie und Geschichte der Parodie / Teil III*. [online]; dostupné na www.erlangerliste.de/vorlesung/parodieIII3.html (navštívené 1. mája 2012).
- WOLLGAST, S. (1993): *Nachwort des Herausgebers*. In: Agrippa, von Nettesheim: *Über die Fragwürdigkeit, ja Nichtigkeit der Wissenschaften, Künste und Gewerbe*. Berlin: Akademie Verlag.

Ján Kaliský
Katedra etickej a občianskej výchovy PF UMB
Ružová 13
974 11 Banská Bystrica
SR
e-mail: jan.kalisky@umb.sk